

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

за темою

«Система конституційного права України»

ПЛАН ЛЕКЦІЇ

1. Поняття системи конституційного права та її складові елементи
2. Принципи конституційного права
3. Конституційно-правові норми: поняття та види
4. Інститути конституційного права: поняття, критерії класифікації та види

Питання для самоконтролю

Література основна

1. Конституційне право України: підруч. / До 20-ої річниці Конституції України та 25-ої річниці незалежності України / В. Л. Федоренко. – К. : Видавництво Ліра-К, 2016. – 616 с.

2. Конституційне право України: прагматичний курс: навч. посіб. / М. В. Афанасьєва, Ю. Ю. Бальцій, Ю. Д. Батан [та ін.]: за заг. ред. М. В. Афанасьєвої, А. А. Єзерова; тех. ред. Ю. Д. Батан. - Одеса : Юридична література, 2017. - 256 с.

3. Конституційне право України : навч. посібник [для підгот. до іспиту за кредитно-модульною сист. навчання]. – 2-е вид., перероб. і доп. / В. О. Боняк, В. А. Завгородній, А. В. Самотуга, Л. А. Філяніна. – Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. – 293 с.

4. Конституційне право України: навчально-методичний посібник для самостійної роботи та практичних занять для студентів II курсу першого (бакалаврського) рівня галузь знань 08 “Право” спеціальності 081 “Право” / уклад.: Ю. Г. Барабаш, В. П. Колісник, Т. М. Слінько та ін. – Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2016. – 178 с.

Додаткова література

1. Белов Д., Громовчук М. Норма конституційного права: деякі аспекти структури // Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування. 2021. №2. С. 40–44.

<h3>1. Поняття системи конституційного права та її складові елементи</h3>

Галузь конституційного права складається з принципів конституційного права (наприклад, демократизм, **верховенство**

Конституції України та конституційних законів у системі нормативно-правових актів тощо), великої кількості конституційно-правових норм.

Між певними пов'язаними між собою і відносно відокремленими конституційними нормами є численні зв'язки, які регулюють конкретну групу суспільних відносин в рамках предмету конституційно-правового регулювання. Такі правові утворення називають правовими інститутами (наприклад, інститут виборів, президентства тощо). Саме таким виглядає традиційне уявлення про систему конституційного права. Тобто фактично застосовано відповідну правову конструкції із теорії права.

Однак досить популярним в сучасному конституційному праві України є підхід до тлумачення системи конституційного права за допомогою конструкції численних правових зрізів. При цьому варто розуміти, що галузь конституційного права – це об'єктивно існуючий правовий матеріал, а підходи до пояснення його системи – це засоби для побудови можливостей структурування такого правового матеріалу.

У рамках теорії правових зрізів (багатоаспектної системи конституційного права) є можливим виокремлення у галузі конституційного права його загальної (основні засади конституційного ладу) та особливої (окремі правові інститути виборів, референдумів тощо) частин. Також конституційне право може бути розподілено на норми матеріального і процесуального права.

Процеси глобалізації держави і права роблять можливим виокремлення в конституційному праві національного і міжнародного конституційного права.

Важливо розуміти правову природу та співвідношення між собою системи конституційного права і системи конституції, адже вони є різними. Так, саме система конституційного права включає всі конституційно-правові норми, тоді як система конституції включає тільки норми конституції. Також саме система конституції є більш мінливою, ніж система конституційного права.

2. Принципи конституційного права

Принципи конституційного права – це основоположні засади, ідеї, на яких базується галузь конституційного права. Саме їм відводиться ключова роль у якості орієнтирів для суб'єктів правозастосування.

Традиційно принципи конституційного права за сферою їх дії поділяють на дві групи: загальні та спеціальні.

Саме загальні принципи конституційного права являють собою вираз найбільш загальних засад, які поширюються на всю галузь конституційного права, отримали закріплення в Конституції України та законах України. До їх списку належать:

1) правовладдя (даний термін введено у вітчизняну юридичну науку доктором юридичних наук С.Головатим у монографії «Верховенство права» (2006р.) у якості українського відповідника англійському поняттю "the rule of law", адже і в тексті Конституції України вжито поняття «верховенство права». Як зазначає С.Головатий: «Правовладдя – це про доктрини, принципи, інститути й процедури, що є вкрай важливими для захисту людини від свавілля держави та що управнюють особою на людську гідність. Якраз у такому єстві багато віків тому воно постало як ідея, а вже в сучасному світі, зокрема в європейському, утвердилося як ідеал, цінність і принцип»).

2) принцип демократизму (це не стільки формальне визнання народу носієм суверенітету і єдиним джерелом влади, який здійснює владу безпосередньо і через органи влади та органи місцевого самоврядування, а і реальний ступінь втілення в життя умови про участь народу в управлінні державою, про реалізацію волі народу);

3) принцип гуманізму (визнання в праві найвищою цінністю людини, її гідності, права на щастя);

4) принцип правової законності (важливо розрізняти правовладдя і законність, яка не може зводитися до переваги дієвості закону і його виконання будь-якими способами і на шкоду людським правам, а має наповнюватися сутністю права, яке одне може зробити законність правовою);

5) принцип загальнообов'язковості норм конституційного права (кожен зобов'язаний неухильно дотримуватися Конституції України).

Спеціальні принципи конституційного права краще пристосовані до правової природи конкретних конституційно-правових інститутів, а тому і їх сфера дії вузжча.

До таких принципів належать: засади організації і діяльності органів державного урядування, виборності органів місцевого самоврядування та ін.

3. Конституційно-правові норми: поняття та види

Теорія конституційно-правової норми базується на розробках теорії права.

Донедавна визначення поняття «конституційно-правова норма» включало положення про те, що це правило загальнообов'язкового характеру у сфері конституційного права, яке прийнято державою, а його виконання може забезпечуватися силою державного примусу.

З точки зору розвитку сучасної науки і конституційної практики у понятті «конституційно-правова норма» акцентується увага на тому, що джерелом такого загальнообов'язкового нормативного правила може виступати безпосередньо Народ України, воно може бути прийняте чи санкціоноване державою, суб'єктами місцевого самоврядування.

Отже, загальнообов'язковість, формальна визначеність, можливість виконання конституційно-правової норми шляхом державного примусу – це спільні ознаки для всіх правових норм, що не залежить від галузевої їх приналежності. Водночас конституційно-правові норми мають притаманні саме їм ознаки.

До таких ознак належать:

- 1) особливе коло суспільних відносин, яке ними регулюється, до якого належать найбільш важливі суспільні відносини;
- 2) особлива структура таких норм, адже для них не є характерною наявність всіх трьох елементів класичної правової норми (гіпотеза, диспозиція, санкція);
- 3) значне поширення нетипового правового матеріалу, до якого належать норми-декларації, норми-принципи тощо.

Класифікація конституційно-правових норм може здійснюватися за різними критеріями. Так, за змістом такі норми поділяються на матеріальні (визначають правовий статус учасників

конституційно-правових відносин) та процесуальні (визначають правові форми реалізації матеріальних норм права).

За ступенем визначеності конституційно-правові норми можуть бути: абсолютно визначеними, відносно визначеними. За сферою їх дії – загальні та локальні.

4. Інститути конституційного права: поняття, критерії класифікації та види

Правові можливості окремої конституційно-правової норми в механізмі правового регулювання є досить обмеженими. Така ефективність правового впливу значно зростає у випадку об'єднання конституційно-правових норм у певні відособлені групи за спільністю напрямків їх правового впливу, що приводить до утворення правових інститутів.

Однак не кожна група конституційно-правових норм – правовий інститут конституційного права. Загалом є усталеним уявлення про те, що певна група конституційно-правових норм буде тоді окремим правовим інститутом, коли такі правові норми мають між собою певну спорідненість та у повній мірі регулюють конкретну групу суспільних відносин.

За масштабом внутрішньої структури конституційно-правові інститути поділяються на: генеральні, основні, субінститути.

Так, якщо генеральні правові інститути конституційного права формуються на основі найбільш масштабних різновидів суспільних відносин у конституційно-правовому регулюванні, то основні правові інститути формуються в структурі генеральних правових інститутів, а тому вони мають більш вузьку предметну спеціалізацію, а субінститути в такий спосіб є ще більш компактними групами конституційних норм.

Наприклад, основи конституційного ладу, основи правового статусу особи, основи організації та діяльності органів місцевого самоврядування – це все сучасні генеральні конституційно-правові інститути.

В рамках генерального правового інституту основ організації та діяльності органів місцевого самоврядування можна виокремити основні правові інститути матеріальної основи місцевого

самоврядування, як і правовий статус сільської, міської чи селищної ради.

Субінститути об'єднують кілька правових норм, які регулюють окрему групу суспільних відносин. Таким прикладом може слугувати інститут набуття громадянства України в рамках основного інституту громадянства України.

Питання для самоконтролю

- 1. Надайте визначення системи конституційного права України.**
- 2. Назвіть основні структурні елементи конституційного права України.**
- 3. Розкрийте поняття «норма конституційного права», охарактеризуйте її загальні та спеціальні ознаки, проаналізуйте особливості її структури та класифікацію.**
- 4. Надайте визначення категорії «інститут конституційного права» та розкрийте його характерні ознаки. Класифікуйте основні інститути конституційного права України.**
- 5. Назвіть принципи конституційного права.**